

se kterým Zehetmayer pracuje jako s první fází recepcce listiny, již pečetí téměř pět desítek rodů. Skutečný rozmach pak následuje v epoše rámované 30. lety 13. a počátkem 14. století, kdy se pečetí i šlechtická listina staly něčím samozřejmým, a to nejen ve vyšších patrech nobility, ale i mezi šlechtou nižší.

Otázka hlavní funkce pečetě v jejich počátcích přitom není jednoznačná, autor uvažuje jak o ověřovací, tak i reprezentativní a prestižní úloze. V každém případě se pečetí individualizuje a místo původních obecnějších motivů v podobě gemm či jezdců se objevují personální či rodové symboly. Novinkou jsou i opisy v národním jazyce, což autora vede k úvaze, že alespoň část šlechty měla základní znalosti čtení. Právě v rozšíření němčiny spatřuje Zehetmayer prostředek, díky kterému se listina mohla etablovat v šlechtickém prostředí. Máme doloženo, že urození vydavatelé zasahovali do diktátu listin, a to bylo bezpochyby jednoznačně v němčině než v latině. Autor tímto zpochybňuje i tezi, že k rozšíření psaného vernakulárního jazyka přispěli zejména městští písaři.

Přes rozšíření písemného pořízení u šlechty je nutno zdůraznit, že se tak dělo téměř výhradně ve vztahu k jiným sociálním vrstvám a mezi nobilitou si udržovalo monopol mluvené slovo. To je situace obdobná jako v českých zemích, kde se první listiny mezi šlechtici objevují až po roce 1300. Na sledovaném teritoriu máme první takový dokument doložen již k roku 1217, v dalším období nicméně registrujeme smlouvy uzavřené mezi šlechtici pouze výjimečně. Je zajímavé, že uvedená listina detailně reglementuje vztahy uvnitř rodiny, a písemně zachycení tak bylo patrně vynuceno rozsáhlostí a složitostí látky.

Zatímco počátky listinného pořízení šlechty sleduje autor v úplnosti, kvůli geometrickému nárůstu pramenů se v dalším výkladu soustředil především na pět rodů (Stubenbergové, páni z Pettau, Lichtenštejnové, Kuenringové a páni z Hardeggu); zbylý materiál je reflektován výběrově. Tento přístup uplatňuje i v nejrozsáhlejší kapitole, věnované notářům. I zde přináší Zehetmayer řadu zajímavých postřehů, jejich věrohodnost ovšem záleží do jisté míry na tom, jestli přijmeme tezi o spíše nižších ztrátách pramenů. Naprostá většina notářů se totiž objevuje jen jednou a jen málo z nich přitom můžeme identifikovat jako osoby z okolí šlechtických rodů. Překvapí pak zejména nízké počty farářů z šlechtických dominií a prakticky mizivý počet kaplanů mezi notáři, kde by se dalo spojení funkcí očekávat. Na pevnější půdě se ocitáme v případě poměru duchovní a světské složky.

Laici se jako notáři v šlechtických listinách objevili v pozdním 13. století, jejich počet ale rychle narůstal a na počátku následujícího věku byl již podíl obou složek vyrovnaný.

Práce Romana Zehetmayera šťastně spojuje minuciózní pramennou analýzu s obecnějším tázáním z oblasti sociálních a právních dějin. Místy zdánlivě nezázivné pomocněvědné rozborů ve skutečnosti odkrývají pozoruhodný fenomén, kdy dominantní orální komunikaci doplňuje a částečně i nahrazuje písemná kultura. Není pro to asi lepšího svědectví než postupné mizení svědečných řad, které představovaly jakýsi relikt dřívějších – ústně uzavíraných a svědky garantovaných – smluv. Nyní již platnost garantuje listina jako taková.

ROBERT NOVOTNÝ

Hendrik MÄKELER, *Reichsmünzwesen im späten Mittelalter*, Teil I.

Das 14. Jahrhundert, Franz Steiner

Verlag, Stuttgart 2010

(= *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, Beihefte 209)

328 s., ISBN 978-3-515-09658-4

Málo přehledný obraz pozdně středověké říšské politiky, vyznačující se absencí politického centra, střídáním dynastií a celkovou mocenskou diskontinuitou, může být důvodem, proč dosud nevzniklo žádné souhrnné dílo o říšském mincovnictví v tomto období. Zatímco pro raný a vrcholný středověk jsou k dispozici práce Bernda Klugeho a Norberta Kampa, pro pozdní středověk bylo třeba se až dosud spoléhat převážně na regionálně omezené práce. Vyplnit tuto mezeru si klade za cíl disertační práce Hendrika Mäkelera. Na základě nálezů mincí a písemných pramenů zkoumá vývoj mincovnictví v říši od Ludvíka Bavora (1314–1347) a Fridricha Sličného (1314–1330) až do konce vlády Václava IV. (1376–1400). Za hlavní úkol své práce autor označuje vytvoření numismatické faktografické základny, kterou interpretuje se znalostí pozoruhodně širokého záběru písemných pramenů a odborné literatury. V chronologicky řazených kapitolách se pokouší odpovědět na klíčovou otázku, zda vůbec existovala královská mincovní politika a jaký byl její dopad na měnové poměry v říši.

Výchozí rámec jeho úvah představuje dobové chápání úlohy peněz, kterou objasňuje zeširoka

od aristotelské teorie peněz přes její recepci a rozvinutí ve vrcholném středověku až po díla Tholomea z Luccy a Mikuláše Oresma. Poté představuje mincovní a peněžní politiku jednotlivých panovníků. Tyto kapitoly jsou členěny do řady podkapitol, které tematizují nejen numismatické, ale i širší hospodářsko-politické otázky.

V propojení numismatiky s hospodářskými dějinami a dobovými teoriemi o úloze peněz, po němž se většinou jen bezúspěšně volá, spočívá největší přínos recenzované monografie. Mäkeler přesvědčivě kombinuje různé druhy pramenů a přispívá tím k novému zhodnocení a lepšímu pochopení numismatiky v peněžně historickém diskurzu.

Zvolenou metodou se autorovi podařilo odhalit méně známé souvislosti řady dílčích problémů. Ukazuje například, jak značné dotace Eduarda III. do říše kvůli hledání spojence proti Francii po roce 1337 pomohly zavést ražbu zlaté mince a jak ovlivnily její ikonografickou podobu („zlaté štíty“). Na jiném místě srovnáním dvou mincovních privilegií Ludvíka Bavora a rozbohem dobových pojmů vyvrací dřívější domněnku o tom, že ve Frankfurtu nad Mohanem existovaly dvě mincovny. V polemice se staršími představami dokládá, jak nahodilé bylo udělování mincovních práv za Ludvíka Bavora a že větší systematickosti do této oblasti vnesla teprve kancelář Karla IV. Zdůvodňuje rovněž, proč měla pro říšské mincovnictví tak velký význam mincovna ve Švábském Hallu, jež byla s velkou pravděpodobností propachtována florentské obchodní společnosti zhruba ve stejné době (1298–1308), kdy jiné florentské konsorcium působilo v Čechách. Kontrola nad touto mincovnou umožňovala přístup ke značnému množství zmincovaného i nezmincovaného drahého kovu, který podle Mäkelerova mohl být využit na pokrytí nákladů spojených s vládou panovníka a na jeho vládu.

Na peněžně historické okolnosti a důsledky královské volby se zaměřuje prakticky celá kapitola pojednávající o době Karla IV. Vzhledem ke Karlovým četným zásahům do mincovní politiky vůbec nepřekvapuje, že právě tomuto panovníkovi věnuje autor nejvíc pozornosti. Vedle známých pasáží ve Zlaté bule rozebírá i traktát Jana z Gelnhausenu věnovaný císařským říšským mincovním plánům, jenž dosud stál na okraji badatelského zájmu. Autor dále představuje Petra Žitavského jako nedoceneného teoretika peněz, jehož kritika časté výměny mincí využívala četných argumentů známých dnes především z pozdějšího spisu *Tractatus de mutatione monetarum* francouzského učen-

Mikuláše Oresma. Cenná je i autorova kolace mincovního řádu z roku 1378, který naposledy v roce 1953 otiskl Karel Castelin podle prvního přepisu u Adauka Voigta z roku 1772. Mäkeler jej považuje za velmi moderní, neboť hodnota peněz se v něm neodvzuje jen podle obsahu drahého kovu v minci, ale také podle nabídky a poptávky. Řád rovněž zmiňuje dva vardajny, z nichž jeden měl být odpovědný panovníkovi a druhý českým pánům, a zakazuje falešné mince – měděné pražské groše. Hlavní problém tohoto nařízení ovšem spočíval v jeho trvalém prosazení. Zda a nakolik si současníci byli vědomi dopadu, jaký by na vnitřní hodnotu mince mohly mít změny v zásobování trhu penězi, záviselo, jak zdůrazňuje autor, na míře vlivu ekonomické teorie na monetární politiku.

Masový odliv peněžních prostředků z Čech do říše a pozvolné znehodnocení pražského groše patří k známým jevům druhé poloviny 14. století. Autor je v souladu s názory starších badatelů vysvětluje přetěžováním platebních možností kutnohorské mincovny. Směr odlivu dokládají nálezy pražských grošů a českých florénů na území dnešního Německa, které podávají diferencovaný obraz. Přestože nálezová situace ve Vestfálsku ukazuje na neobvykle těsný vztah k českému mincovnictví, pražské groše, s kontramarkami i bez nich, zde nehrály mezi nadregionálními zahraničními nominály tak dominantní roli jako v jižním Německu, neboť zpravidla obíhaly spolu s tourskými a míšeňskými groši.

Nahrazení nadregionálního mincovnictví řadou místních ražeb kontrolovaných mincovními spolky, jež bylo charakteristickým rysem měnových poměrů v říši, autor interpretuje jako důsledek neúspěšného pokusu Karla IV. o měnovou reformu z roku 1356 a kumulativního efektu financovat volby lucemburské dynastie a zároveň hradit nákupy nových zemí (Lužice a Braniborsko). Opakuje tak starý názor na mincovní spolky jako instituce bezprostředně spjaté se zhroutilím císařské autority a pomíjí, že spolky byly důležitým faktorem nezávislého růstu a vyspělosti městské politické elity, a to bez ohledu na jakýkoli zásah ze strany panovníka.

Mäkeler pojednal téma čtivě a s příznačnou německou důkladností. Široký pramenný záběr činí z knihy kvalitní standardní příručku trvalé hodnoty, v bohatém seznamu literatury je dostatečně zastoupena i česká produkce. K otázce surovinové základny říšského mincovnictví postrádám snad jen zásadní dílo Iana Blancharda (*Mining, Metallurgy and Minting in the Middle Ages* 3) a k českým měnovým poměrům starší

studii Rostislava Nového (*Mince a měna doby Karla IV.*).

Spolehlivá faktografická databáze by však měla také provokovat širší debatu. V tomto smyslu by bylo vhodné včlenit bohatý numismatický a písemný materiál do širšího diskurzu hospodářských dějin. Příkladem může být ražba císařských zlatých mincí kolem roku 1340 a s ní spojená neřešená otázka, zda zlaté nominály Eduarda III. měly v říši stejný inflační dopad jako v Anglii. Na závěr autor formuluje zajímavou otázku, zda stále stížnosti na špatnou kvalitu mincí na konci 14. století odrážejí skutečné snížení vnitřní hodnoty peněz, nebo pouze standardně ospravedlňují změny v monetární politice.

Přehledné členění obsáhlé látky, výstižné shrnutí na konci každé kapitoly, mapy, grafy, tabulky, rejstřík a fotografické přílohy usnadňují studium a orientaci v knize. Její četbu lze doporučit nejen numismatickým, ale i obecným historikům a historikům hospodářských dějin. Autorovi je pak na místě popřát, aby se mu stejně dobře podařilo napsat druhý díl, věnovaný 15. století.

ROMAN ZAORAL

Christian SPEER, *Frömmigkeit und Politik. Städtische Eliten in Görlitz zwischen 1300 und 1550*, Akademie Verlag, Berlin 2011 (= *Hallische Beiträge zur Geschichte des Mittelalters und der frühen Neuzeit* 8) 771 s., ISBN 978-3-05-005182-6

Objemná disertace Christiana Speera se řadí do rozsáhlého proudu soudobé medievisťky, který zkoumá projevy zbožnosti obyvatel středověkých měst v kontextu politiky a dalších společenských funkcí. Studie o měšťanských elitách ve Zhořelci je založena v první řadě na podrobném pramenném studiu, které zůstává jejím základním přínosem. Hornolužický Zhořelec se vyznačuje nejen velkým bohatstvím písemných pramenů, ale také pohnutými osudy mnoha z nich v závěru druhé světové války, odkdy některé cenné položky včetně městských knih zůstávají neznámé. Autor studie hojně využil dostupné originály ze zhořeleckého městského archivu i novodobé opisy z pozůstalosti starších regionálních badatelů. Podařilo se mu identifikovat i mnoho dosud nezvěstných svazků, především ve fondech univerzitní knihovny

ve Vratislavi. Závěrečný přehled použitých pramenů je proto cenným průvodcem po současném stavu zhořeleckých archiválií.

Z pramenného hlediska stojí v centru Speerovy pozornosti testamenty, dochované v počtu necelých dvě stě kusů převážně z let 1450–1550, stranou však nezůstaly ani zbožné fundace a s nimi spojené listiny, zápisy městských knih včetně pramenů normativní povahy či korespondence s míšeňským biskupstvím. Stejně výrazně, misty až příliš, je kniha založena teoreticky, především na hojně citovaném díle Maxe Webera. Autor se hlásí k sociálněhistoricky orientované větvi německé medievisťky a inspiruje se především pracemi vedoucího své disertace Jörga Obersteho (zbožnost městských elit a legitimizace jejich moci) či Klause Schreina (koncept laické a politické zbožnosti). Stranou nezůstaly ani výsledky výzkumu středověké memorie a sociálních skupin od Otto G. Oexleho, středověkých fundací od Michaela Borgolteho a další problémové okruhy (radní memorie Dietricha W. Poecka, reprezentace, výzkum testamentů).

Struktura knihy je přehledná: v první kapitole autor mapuje zhořeleckou sakrální topografii jako „jeviště“ zbožnosti. Věnuje se zakladatelskému a sociálnímu zázemí jednotlivých míst, ať již šlo o farní kostel, jehož hlavní oltář postupně převzal roli radní kaple, o významné soukromé kaple nebo špitální fundace. Vedle členů městské rady se mezi fundátory prosadili další zámožní měšťané, především představitelé cechů, kteří tímto způsobem chtěli vyjádřit své společenské ambice. Autor sleduje změny v testamentární a fundiční praxi při větších epidemiích, pod vlivem jubilejních let a v průběhu reformace ve dvacátých letech 16. století, kdy mizí dary jednotlivým kostelům a významnými příjemci odkazů se stávají chudí, špitály a obecní pokladna. Jako významná centra měšťanské zádušní memorie jsou představeny kláštery minoritů ve Zhořelci a celestinů na relativně vzdáleném Ojvině.

Druhá kapitola se zabývá způsoby projevů měšťanské zbožnosti od fundací a zbožných darů přes další běžné projevy zádušní memorie včetně činnosti zbožných bratrstev až k poutnictví a vstupu do řádových domů. Autor vyzdvihuje roli drobných jednorázových darů, které bývají přehlíženy ve stínu trvalých honosných fundací. Jím stanovená hranice mezi jednorázovým darem a „věčnou“ fundací je však nepřesná. Přehlíží současnou definici fundace, která ve skutečnosti zahrnuje i množství zdánlivě jednorázových darů včetně liturgických předmětů.